

УДК 330.163.1

СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

М. Жук, В. Здрок

ЛНУ ім. І. Франка, 79000, м. Львів, пр. Свободи, 18

У статті проаналізовано сучасні підходи до трактування поняття домогосподарства, розглянуто різні види діяльності домогосподарств. В структурі економічної діяльності домогосподарств виділено споживання, заощадження, залучення кредитних коштів, розвиток людського капіталу, участь на ринку праці. Детально досліджено кожен вид економічної діяльності домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, економічна діяльність домогосподарств, споживання, заощадження, людський капітал.

Під час досліджень економічної діяльності домогосподарств сьогодні економісти застосовують поєднання економічної теорії виробництва та економічної теорії споживання. Економічна діяльність домогосподарств включає у себе не лише купівлю товарів та послуг на ринку з метою їхнього наступного споживання для задоволення фізіологічних потреб учасників домогосподарств (як пояснює неокласична теорія споживання), а також інвестування в різноманітні активи (акції, облігації, іноземна валюта, тощо) та людський капітал, прийняття рішень щодо використання учасниками домогосподарств свого часу на ринку праці, роботі у самому домогосподарстві (сімейний бізнес, праця на присадибній ділянці, по дому, тощо) та для іншої діяльності (наприклад, відпочинку). Найновіші економічні дослідження розглядають такі проблеми діяльності домогосподарств, як вплив економічного середовища домогосподарств на рішення щодо одруження, народження дітей та розлучення.

Об'єктом дослідження у запропонованій роботі виступають домогосподарства як активні елементи економічної системи країни. Предмет дослідження – економічна діяльність домогосподарств.

Головна мета дослідження полягає у виокремленні та вивченні основних видів економічної діяльності домогосподарств.

Загалом домогосподарство – це невелика група людей, які використовують спільні ресурси для досягнення спільних цілей. Домогосподарство може складатися лише з одного учасника, тобто бути одноосібним, сім'ї, тобто групи людей, що пов'язана традиційним чи громадянським шлюбом, або кількох сімей чи ніяк не пов'язаних людей, але за умови, що вони разом використовують наявні ресурси та намагаються досягнути однакових цілей [16].

Український економіст Ю. Станкевич пропонує наступне визначення поняття домогосподарства: домогосподарство – це складна цілісна система, яка одночасно поєднує в собі наступні риси:

1) є добровільним об'єднанням людей, які, здебільшого, перебувають у родинних або кровноспоріднених відносинах, об'єднані не тільки спільним

бюджетом та цілями діяльності, але й місцем проживання, іноді домашнє господарство може складатися з однієї людини;

2) проявляє себе як важливий економічний суб'єкт ринкового господарства, який впливає не тільки на добробут та процвітання національної економіки, але й на морально-духовне становище населення;

3) може вільно розпоряджатися наявними правами власності на ресурси (грошові, трудові, інтелектуальні, майнові та інші);

4) охоплює усі види економічної діяльності, що можуть носити як натуральний, так і товарний характер;

5) виступає не тільки головним постачальником фінансових ресурсів до бюджету сім'ї, але й вирішує проблеми відтворення населення та розвитку індивіда, особистості в межах власної сім'ї, тим самим суттєво впливає на розвиток соціальної складової суспільства;

6) побудована на принципах взаємодопомоги, взаємодопомоги, співробітництва, навчання та передачі досвіду майбутнім поколінням тощо [12].

Українська дослідниця домогосподарств М. Литвак запропонувала своє трактування цього поняття: домогосподарство – це первинна поліфункціональна економічна система, що охоплює такі підсистеми:

1) економічну (розподіл доходу на споживання та заощадження, реалізація прав власності певного типу тощо);

2) господарсько-побутову (використання ресурсно-майнового потенціалу, здійснення виробничої діяльності тощо);

3) репродуктивну (нагромадження людського капіталу);

4) правову (розподіл обов'язків та відповідальності між членами домогосподарства);

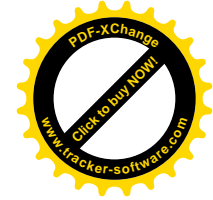
5) первинного соціального контролю (соціалізація членів домогосподарства, економічна підтримка неповнолітніх, непрацездатних членів домогосподарства тощо);

6) рекреаційну (відтворення життєвих сил, забезпечення активного відпочинку тощо) [10].

Інший український дослідник домогосподарств О. Кузик запропонував наступне визначення: домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з одного та більше людей, котрі ведуть спільне господарство, і яка забезпечує економіку факторами виробництва та використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх майбутніх потреб [8].

Український економіст-фінансист Т. Кізима вважає, що домогосподарство – це невелика група осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітні ресурси (працю, капітал, підприємницький хист) і спільно приймають економічні рішення стосовно формування своїх доходів та здійснення основних витрат з метою задоволення власних матеріальних і духовних потреб [4].

Цілі діяльності домогосподарств умовно можна розділити на два рівні: загальнопобутовий та глобальний. До цілей домогосподарств на загальнопобутовому рівні можна віднести такі, як підтримання чистоти у домі, догляд дітей, споживання товарів та послуг для забезпечення життєздатності всіх учасників домогосподарства тощо. Серед цілей домогосподарств на глобальному рівні можна виділити максимізацію корисності діяльності або мінімізацію витрат при забезпеченні сталого

рівня корисності. Процес прийняття рішень у домогосподарстві дуже важливий, оскільки кожне прийняте рішення несе за собою різні наслідки, які мають вплив на досягнення цілей всіх рівнів. Ці наслідки є набором альтернатив, які особи, що приймають рішення у домогосподарстві, повинні правильно оцінити. Крім того, цей набір повинен бути повним для того, щоб прийняте рішення було справді найкращим для всього домогосподарства і поставлені цілі досягались найефективніше.

Домогосподарства можуть впливати на рівень отриманої корисності за допомогою здійснення різних видів діяльності. Кожна окрема діяльність може приносити збільшення корисності та задоволення прямо чи опосередковано. Наприклад, працівник може отримувати пряме задоволення від своєї роботи, яку він виконує на ринку праці, одночасно він буде отримувати корисність від задоволення своїх потреб за рахунок використання доходу від цієї роботи. Пряме задоволення також можна отримувати від процесу здійснення роботи у самих домогосподарствах. Властивість індивіда отримувати задоволення та збільшувати корисність від будь-якої роботи досить суб'єктивна і залежить від внутрішніх характеристик особи, яка виконує цю роботу, тому ця проблема дещо виходить за межі економічних досліджень і потребує мультидисциплінарного підходу до свого вирішення. Досить цікавою є волонтерська робота, під час виконання якої особа отримує задоволення та збільшує корисність від затрати часу, допомагаючи іншим та не маючи за неї жодного доходу, але одночасно набуваючи корисний досвід, який можна буде застосувати для отримання додаткових переваг на ринку праці. Цікавим для аналізу діяльності домогосподарств є процес виділення часу для відпочинку. Під час відпочинку відновлюється дієздатність особи та ефективність виконання роботи на ринку праці, з наступним збільшення корисності (як було описано вище), крім того не можна заперечити отримання корисності і задоволення від самого процесу відпочинку.

Зазначимо, що учасники домогосподарств намагаються здійснювати свою діяльність так, щоб збільшити рівень свого задоволення і врахувати інтереси інших членів домогосподарств. Для прикладу, індивід, який має у своїх планах одруження і, в такий спосіб, об'єднання та утворення нового, більшого домогосподарства з наступним його збільшенням за рахунок народження чи всиновлення дітей, здійснить цей важливий крок лише тоді, коли його особисте відчуття задоволення від цього зросте, а також при аналогічних відчуттях у потенційного партнера.

Український економіст В. Леонов запропонував таку класифікацію функцій домогосподарств, назвавши їх при цьому різновидами поведінки:

- дохідна поведінка – діяльність, спрямована на формування та оптимізацію усіх можливих джерел доходів домогосподарств;
- фіскальна поведінка – діяльність, пов'язана зі сплатою та мінімізацією (за наявності відповідних пільг та преференцій) податкових платежів;
- споживча поведінка – діяльність, спрямована на здійснення витрат споживчого характеру (придбання споживчих товарів і послуг);
- заощаджувальна поведінка – діяльність, спрямована на виведення певної частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб;
- інвестиційна поведінка – діяльність, пов'язана із вкладенням частини неспожитих доходів у фінансові (рідше – не фінансові) активи з метою отримання майбутніх вигод;
- кредитна поведінка – діяльність, спрямована на залучення тимчасово вільних коштів інших суб'єктів: інституцій фінансового ринку, підприємств, інших домогосподарств на умовах поверненості, строковості та, як правило, платності і забезпеченості;

- добродійна поведінка – діяльність, пов'язана із безоплатним наданням коштів окремим особам чи організаціям з метою підтримання їхньої діяльності [9].

Інший український економіст О. Марець наголошує на тому, що в національній економіці домогосподарство виконує такі функції:

- відтворення людського капіталу;
- володіння виробничими ресурсами;
- виробництво благ;
- формування споживчого попиту;
- заощадження;
- інвестування [11].

Деяко іншу класифікацію функцій домогосподарства запропонувала український економіст О. Тумакова:

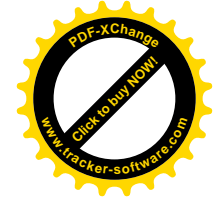
- споживча;
- ошадна;
- функція відтворення робочої сили і людського капіталу;
- виробнича;
- функція інституційного відтворення [13].

Для виконання різних дій необхідно використовувати різноманітні набори ресурсів, які є обмеженими, що є однією з основних проблем всього людства. Обмеженість ресурсів є однією з основних проблем, яку повинні враховувати домогосподарства при здійсненні певних дій, тобто з набору усіх можливих дій необхідно виконувати ті, які будуть мати найефективніший вплив у досягненні глобальних цілей домогосподарств.

Ресурси домогосподарств умовно можна поділити на три групи: грошові або монетарні, фізичні та людські. Монетарні ресурси включають щомісячний дохід домогосподарств, який складається із щомісячних доходів всіх учасників домогосподарств та різних трансферних платежів від держави, заощаджень, інвестицій у різні фінансові активи, якщо до таких, звісно, є доступ у домогосподарств, а також кредитних коштів, які домогосподарства можуть залучати через різні кредитні фінансові установи. Фізичні ресурси домогосподарств є дуже широким поняттям і включають у себе дуже багато різноманітних позицій, починаючи від житлової площі, на якій розміщене домогосподарство, і транспортних засобів, які є у володінні домогосподарств, закінчуючи меблями, побутовою технікою та різними інструментами. Людські ресурси домогосподарств – це не просто самі учасники домогосподарств (таке трактування було б дуже поверхневим), а їхні знання і навички, а також час, яким володіє кожний учасник домогосподарства. Час можна вважати найціннішим ресурсом домогосподарств, оскільки він не відновлювальний і точно не можна передбачити, коли він закінчиться.

До 50-их років ХХ століття теорія споживання ґрунтувалася майже повністю на доходи як ресурсному обмеженню індивіда і домогосподарства. Відносно нещодавнє доповнення цього обмеження обмеженнями фізичних та людських ресурсів відбулось завдяки фундаментальним змінам у розподілі часу домогосподарств, шлюбах, народжуваності дітей, які економісти почали вивчати протягом останніх десятиліть [16].

Для домогосподарств також характерні технологічні обмеження їхньої діяльності. Вони полягають у залученні певних ресурсів домогосподарств, які дозволяють виконувати кожну конкретну дію, тобто є своєрідними правилами використання наявних ресурсів у певних пропорціях.

У сучасному суспільстві поведінка домогосподарств загалом та економічна діяльність домогосподарств зокрема значно обмежуються різними юридичними та соціокультурними вимогами. Юридичні обмеження можуть заборонити використовувати деякі ресурси (наприклад, користуватись вогнепальною бойовою зброєю) або обмежувати вік осіб, що можуть їх використовувати (наприклад, заборона вживання алкоголю неповнолітніми), а також забороняють певну діяльність (наприклад, вирощувати на присадибній ділянці наркотичні рослини чи не сплачувати податки). Вплив соціокультурних обмежень на поведінку домогосподарств є дуже глибоким: ці обмеження впливають на виконання дій учасниками домогосподарств часто на підсвідомому рівні, оскільки оточували кожного окремого індивіда від самого народження. Соціокультурні обмеження можна розділити на загальнолюдські, тобто такі, що характерні всім людям незалежно від місця народження, традиційні, що пов'язані часто із національністю учасників домогосподарства, а також релігійні, які пов'язані із релігійними сповіданнями учасників домогосподарств. Релігійні обмеження часто мають дуже важливий вплив у питаннях, пов'язаних з народженням дітей, одруженням та розлученням.

Розглянемо головний вид діяльності домогосподарств – споживання. Загалом споживання – це використання домогосподарствами товарів та послуг, придбаних на ринку чи вироблених на внутрішньодомогосподарських виробництвах.

Згідно з Держкомстатом України споживання – це процес, при якому товари або послуги використовуються споживачами для задоволення власних потреб та бажань. Споживання вимірюють, виходячи з вартості товарів та послуг, використаних повністю або частково за певний період часу, чи з вартості товарів та послуг, куплених або придбаних будь-яким іншим шляхом для цілей споживання [2].

Процес споживання можна розділити на три етапи:

- купівля або виробництво товарів та послуг, які будуть споживатись;
- власне процес споживання цих товарів та послуг;
- знищення відходів від процесу споживання.

Останньому етапу споживання ще донедавна приділялось мало уваги, але сучасні екологічні проблеми людства винесли це питання на план денний.

Загалом на рішення домогосподарств, які товари та послуги споживати, впливають два види чинників. В першу чергу це ресурси, якими володіють домогосподарства для придбання необхідних товарів та послуг. По-друге, це фактори, які впливають на смаки членів домогосподарств, їхні переваги і потреби. Значний вплив на ці два види чинників має навколишнє середовище, у якому знаходяться домогосподарства [24].

Фактори, які впливають на смаки членів домогосподарств, їхні переваги і потреби, можна поділити на дві групи: зовнішні (формується за межами домогосподарства і зазвичай впливають на значну кількість домогосподарств одночасно) та внутрішні (соціальні, демографічні та культурні характеристики домогосподарств, впливають лише на те домогосподарство, якому належать).

Прикладом дієвих зовнішніх факторів впливу на смаки членів домогосподарства, їхні переваги і потреби є реклама та сезонність. Завдяки широкій рекламній кампанії нового товару на ринку домогосподарства можуть придбати цей товар для проби і включити до списку бажаних товарів та послуг для регулярного споживання.

Виділимо наступні внутрішні фактори впливу на переваги і потреби домогосподарств: освіта, вік, етнічне походження членів домогосподарств, релігійні сповідання членів домогосподарств, розмір та структура домогосподарств

(кількість учасників домогосподарств та їхня структура). Наприклад, релігійні сповідування членів домогосподарств можуть забороняти їм вживати деякі продукти. На внутрішні фактори домогосподарств можуть частково впливати, змінювати їх свідомо чи несвідомо зовнішні чинники. Зовнішні фактори зовсім незалежні від будь-якого впливу домогосподарств.

На сьогодні економістами найбільше вивчено вплив розміру та структури домогосподарств на їхній попит на різні товари і послуги. Наприклад, американський вчений Е. Бренч дослідив ефекти впливу розміру та структури домогосподарств на попит на електроенергію і отримав емпіричні докази значної вагомості впливу цих двох факторів на зміни у попиті домогосподарств [15].

Український економіст Г. Коцюрубенко запропонувала таку класифікацію видатків домогосподарств:

- згідно ролі, яку вони відіграють, виокремлюють: споживчі (придбання товарів та послуг), виробничі (в просте або розширене відтворення особистого виробництва, творчості, промислів) та інвестиційні (в кредитну систему або фондовий ринок) видатки;

- за розміром: постійні та змінні, або фіксовані (постійні або умовно постійні), зростаючі й ті, що зменшуються;

- в залежності від частоти здійснення: періодичні, одноразові, випадкові, циклічні, сезонні, або пов'язані з конкретними датами;

- в залежності від мети: на життєзабезпечення (харчування, одяг, житло т. ін.), на забезпечення простого відтворення в особистих господарствах (сировина, матеріали, ремонт обладнання), на покращення умов життя (меблі, авто, дачі), захист від ризиків (страхування, технічний захист), тощо;

- в залежності від необхідності виділяють першочергові (необхідні) витрати на харчування, одяг, медичне забезпечення; другорядні (бажані) – освіта, страхові платежі та інші видатки;

- в залежності від регулярності: постійні витрати (на харчування, комунальні послуги т. ін.); регулярні (на одяг, транспорт т. ін.); одноразові (на лікування, товари довготривалого користування);

- за періодичністю: короткострокові (поточні витрати на продукти харчування, деякі непродовольчі товари, більшість послуг); середньострокові (сезонні придбання товарів (одяг, взуття); довгострокові (витрати, що здійснюються раз в декілька років);

- за функціональним призначенням: особисті витрати на споживання; податки та обов'язкові платежі; грошові накопичення та заощадження [6].

Американські дослідники С. Робертс та Р. Дант намагалися виділити категорії видатків домогосподарств за їхнім відношенням до споживчих потреб. Вони виділили п'ять наступних категорій споживчих видатків домогосподарств:

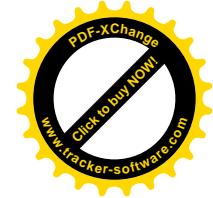
- 1) рента, податки та інші обов'язкові платежі;

- 2) прожиткові видатки (видатки для забезпечення життєво необхідного мінімуму, щоб вижити);

- 3) видатки на тимчасові соціокультурні потреби (зазвичай ці видатки залежать від актуальних модних тенденцій);

- 4) церемоніальні видатки (зазвичай це видатки на забезпечення соціальних відносин з іншими домогосподарствами, наприклад видатки на сімейні свята, відпочинок, різні культурні події, релігію, подарунки);

- 5) персональні видатки (видатки учасників домогосподарства для забезпечення особистих цілей) [23].

Вчені зазначають, що вагомість трьох останніх видів витрат має тенденцію до зростання серед всіх витрат домогосподарств у сьогоденні.

Інші американські економісти В. Кохрейн та К. Белл розглядали бажання домогосподарств як основний фактор, що впливає на споживчі рішення [17]. Вони вважали, що процес споживання складається з двох етапів. На першому етапі відбувається вирішення домогосподарством питання, які бажання необхідно задовольнити та у якій мірі. На наступному етапі відбувається прийняття рішення щодо проблеми якими комбінаціями товарів і послуг можна задовольнити визначені потреби. Вчені розділили бажання на два види: фізіологічні потреби та соціальні потреби. Основою фізіологічних потреб є бажання у їжі, захисті, одязі, сім'ї. Соціальні потреби спричинені бажаннями різних напрямків: бажання спричинені усталеними традиціями, бажання виділитись з групи, бажання спричинені модними тенденціями, бажання бути схожими на когось, бажання створені рекламою та медіа. В. Кохрейн та К. Белл зазначають, що соціальні потреби не мають меж і через це вагомо впливають на споживчі рішення.

Американський економіст Е. Хойт виділила три категорії споживчих благ відносно їхнього впливу на добробут домогосподарств: безпечні блага, експансивні блага та деструктивні блага [19]. Безпечні блага забезпечують сталий рівень добробуту домогосподарств. Експансивні блага збільшують, а деструктивні блага зменшують рівень добробуту домогосподарств. Безпечні блага задовольняють індивідуальні та загальноприйнятні потреби (за визначенням дослідниці це потреби соціального устрою домогосподарств), тобто включають фізіологічно та соціально необхідні блага, а також компенсаторні блага. Компенсаторні блага – це блага-замінники бажаних благ, які домогосподарство не може придбати за даних умов. Експансивні блага зазвичай підвищують рівень життя учасників домогосподарств. Вони включають освіту, подорожі, вишуканий відпочинок, релігію та інші. Деструктивні блага, якими наприклад можуть бути алкогольні напої або ліки, що знаходяться у вільному продажі та викликають залежність, спричиняють погіршення рівня життя домогосподарств, хоча одночасно приносять задоволення при використанні.

Американський економіст Х. Кірк виділила три групи, до яких можна віднести товари та послуги, що споживають домогосподарства: товари та послуги для виживання, престижу та приналежності до соціальної групи [21]. Основою цього розподілу є бажання та потреби домогосподарств. Товари та послуги необхідні для продовження життя та нормального функціонування домогосподарств належать до першої групи, сюди можна віднести продукти харчування, житло та інші. Товари та послуги престижу необхідні домогосподарствам для виділення серед інших домогосподарств, для того, щоб бути більш помітними серед інших. В цю групу в основному відносять предмети розкоші, наприклад прикраси з благородних металів, дорогі автомобілі, брендові речі та інші. Бажання володіти такими предметами часто веде до ірраціональної поведінки домогосподарств на ринку. Товари та послуги останньої групи допомагають домогосподарствам відчувати свою приналежність до певної соціальної групи, наприклад відвідування богослужінь певної релігійної громади.

Згідно з Державним комітетом статистики України класифікація товарів та послуг, які споживають домогосподарства, може бути наступною: товари довгострокового користування, товари середньострокового користування, товари короткострокового користування та послуги [2].

Товари довгострокового користування – це товари багаторазового або безперервного використання, які мають досить високу вартість. До товарів довгострокового користування належать такі категорії товарів:

- меблі, предмети обстановки та килими;
- велика побутова техніка, інструменти та обладнання;
- медичні прилади та обладнання;
- автомобілі, мотоцикли;
- обладнання для прийому, запису та відтворення звуку і зображення, оптичні прилади, телефонне обладнання;
- предмети довготривалого користування для відпочинку поза домом та для відпочинку в приміщенні, музичні інструменти [2].

Витрати на придбання житла не відносять до споживчих витрат і розглядають як накопичення капіталу. Водночас плата за комунальні послуги належить в класифікації індивідуального споживання за цілями разом з платою за житло в багатоквартирних будинках, яку сплачують як його власники за своє житло, так і орендарі за орендоване житло.

Товари середньострокового користування – це товари, термін служби яких значно коротший за товари довгострокового користування (хоча може перевищувати один рік), а їхня вартість – значно нижча. До товарів середньострокового користування належать такі категорії товарів:

- одяг, взуття та домашній текстиль;
- невеликі електричні побутові прилади;
- вироби зі скла, столовий посуд і предмети домашнього вжитку;
- невеликі інструменти та різне приладдя;
- запасні частини до транспортних засобів;
- носії для запису зображення і звуку;
- ігри, іграшки та товари для хобі;
- товари для подорожей та інші особисті речі;
- знаряддя для спорту, туризму і відпочинку на відкритому повітрі;
- книжки [2].

Товари короткострокового користування – це товари одноразового використання. До товарів короткострокового користування, в першу чергу, належать продукти харчування та напої, фармацевтична продукція, товари для підтримки чистоти – мило, пральний порошок, а також інші побутові товари – фільтри, паперові скатертини, серветки, кухонні рушники тощо. Крім того, до товарів короткострокового користування віднесені мазут, вугілля тощо, які можуть зберігатися нескінченно довго й у фізичному розумінні є товарами довгострокового зберігання, але для цілей споживання можуть бути використані тільки один раз.

Послуги – це економічна діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників – особисті, колективні, громадські. Послуги є результатом різномірної діяльності, яка здійснюється виробником на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців), змінюють стан одиниць, які споживають ці послуги [1].

Варто відмітити, що збільшення у структурі споживання послуг над товарами свідчить про зростання добробуту.

Державний комітет статистики України пропонує таку структуру класифікації товарів та послуг з метою споживання за цілями:

- продукти харчування та безалкогольні напої;

- алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики;
- одяг і взуття;
- житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива;
- предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла;
- охорона здоров'я;
- транспорт;
- зв'язок;
- відпочинок і культура;
- освіта;
- ресторани та готелі;
- різні товари та послуги [2].

Споживча діяльність домогосподарств забезпечує їхній добробут. Споживання різноманітних товарів та послуг забезпечує також такі стани учасників домогосподарств, як стан доброго здоров'я, комфорту чи щастя і задоволення. Ці стани досягаються завдяки тому, що товари та послуги, які споживають домогосподарства, задовольняють їхні потреби. Формування потреб домогосподарств відбувається під впливом фізіологічних факторів, культурних факторів та індивідуальних факторів членів домогосподарств.

Дуже часто на основі рівня споживання судять про рівень добробуту домогосподарств. Під час цих суджень критерієм кращого рівня доброту домогосподарств є правило: чим більше споживається товарів та послуг домогосподарствами, тим вищим є рівень їхнього добробуту. Це правило дуже часто використовують самі домогосподарства у практичному житті, а також державні керівники при проведенні економічної політики.

Інший підхід, за яким визначають добробут домогосподарств, полягає у порівнянні фактичного рівня споживання із певним рекомендованим стандартом. Звісно, чим більший розрив між цими показниками, тим менший рівень добробуту домогосподарств. Прикладом такого підходу може бути відхилення спожитої їжі від рекомендованої дієти. Стандарт, з яким порівнюють фактичний рівень споживання для визначення добробуту домогосподарств, може бути визначений науковими методами, як на прикладі з дієтою, або на основі репрезентативної групи домогосподарств [18].

Для того, щоб споживання забезпечувало високий рівень добробуту домогосподарств, воно повинно бути збалансованим по відношенню до елементів які до нього входять. Домогосподарства, які споживають в основному товари та послуги першої необхідності, безумовно, мають менший рівень добробуту, ніж домогосподарства, які споживають достатньо багато товарів та послуг розкоші [24].

Слід відмітити вагомість впливу діяльності домогосподарств на макроекономічну ситуацію у країні, що, у свою чергу, також потребує детального вивчення. Важлива роль, яку домогосподарства відіграють в економіці країни, полягає у тому, що домогосподарства є постачальниками факторів виробництва фірмам-виробникам, і це не лише робоча сила, але й інші фактори виробництва. Наприклад домогосподарства можуть здавати в оренду земельні ділянки для того, щоб з допомогою цих ділянок фірми здійснювали свою господарську діяльність. Крім того, домогосподарства є великим ринком збуту продукції, виробленої фірмами, будучи при цьому основними споживачами цієї продукції. Водночас домогосподарства можуть бути інвесторами, прямими чи опосередкованими, частина заощаджень яких вкладється у розширення виробництва вже існуючих підприємств чи на створення нових.

Іншим важливим контрагентом домогосподарств в економічній системі є державний сектор, представлений певними владними структурами, що мають той чи інший вплив на економіку країни загалом і на домогосподарства зокрема. Взаємодія цих двох елементів економіки також є дуже цікавою для розгляду. З одного боку, держава створена для захисту інтересів своїх громадян, тобто домогосподарств, а з іншого – цей захист не може бути забезпечений без сплати домогосподарствами різних податків та участі домогосподарств у виробництві благ, що свідчить про взаємозалежність цих елементів економічної системи.

На перший погляд одне домогосподарство ніяким чином не впливає на економіку країни, але якщо розглядати агреговану сукупність всіх домогосподарств у країні, то вони разом відіграють одну із найголовніших ролей у формуванні економічної ситуації країни. Основним важелем впливу домогосподарств на економіку в цілому є сукупне споживання, яке є рушійною силою економічного розвитку країни, тому що створює ринок збуту для товарів і послуг підприємств, які завдяки цьому мають змогу розвиватися і збільшувати ВВП країни.

Іншим надзвичайно важливим видом економічної діяльності домогосподарств є заощадження. Базова сутність заощаджень полягає у тому, що це різниця між доходом та витратами на споживання.

Український економіст Л. Ключник пропонує своє бачення цього поняття: заощадження – це частина доходу, яка накопичується впродовж певного періоду і використовується для задоволення потреб у майбутньому, зокрема в інвестиційних цілях з метою отримання додаткового доходу [5].

На нашу думку, розгляд заощаджень лише у контексті частки доходу дуже обмежує це поняття. До заощаджень варто віднести витрати домогосподарств на товари довгострокового споживання, особливо тих, ціна яких може зростати з часом залежно від ринкової кон'юнктури. Практика показує, що в час економічної нестабільності найбезпечніше здійснювати заощадження шляхом купівлі нерухомості або дорогоцінностей, хоча ці активи є мало ліквідними, проте відносно безпечнішими.

Г. Коцюрубенко класифікувала заощадження домогосподарств на організовані та неорганізовані. До організованих заощаджень відносять всі накопичені фінансові активи домогосподарств, що зберігаються у фінансових інститутах банківської та парабанківської системи, зокрема внески на депозитні рахунки, цінні папери, страхові поліси тощо. Неорганізовані заощадження – це заощадження у формі готівки, що зберігаються безпосередньо у населення в національній та іноземній валютах [6].

Всесвітньо відомий американський економіст М. Кейнс виділив вісім основних мотивів, які спонукають домогосподарства до заощадження. Згідно з М. Кейнсом домогосподарства заощаджують для того, щоб:

- створити резерв на випадок негативних непередбачуваних подій (мотив обережності);
- забезпечити стабільне забезпечення потреб на пенсії, коли дохід зменшиться (мотив життєвого циклу);
- отримати відсотки за рахунок заощаджень (мотив міжчасового заміщення);
- мати можливість збільшувати свої видатки (мотив удосконалення);
- мати відчуття незалежності і вільних можливостей, хоча і без ясних ідей та конкретних намірів чи потреб (мотив незалежності);
- мати можливість взяти участь у потенційному бізнес проєкті

(підприємницький або спекулятивний мотив);

- залишити спадок для нащадків (мотив спадку);
- задовольнити свою скупість, яка є причиною небажання здійснювати витрати (мотив жадібності) [20].

Шведський економіст К. Вернерід виокремив чотири мотиви, що впливають на процес заощадження та наголосив, що домогосподарства можуть переслідувати декілька мотивів одночасно, коли заощаджують. Перший мотив, який він назвав «заощадження за звичкою», полягає у тому, що домогосподарства можуть заощаджувати за звичкою і без конкретних намірів. Згідно з другим мотивом – обережності – домогосподарства заощаджують через невизначеність майбутнього. Суть третього мотиву – спадку – полягає у тому, щоб залишити ресурси для забезпечення добробуту майбутніх поколінь. Останній мотив – прибутку – полягає у бажанні отримати дохід від заощаджених коштів. Емпіричні дослідження за допомогою кореляційно-регресійного аналізу показали, що найбільш вагомими у поясненні варіації заощаджень є перші два мотиви [25].

Інший шведський економіст А. Ліндквіст запропонував ієрархічну структуру мотивів заощаджень домогосподарств. Першочерговими він вважав мотиви забезпечення достатніх готівкових коштів для короткострокових фінансових цілей. Наступними є мотиви володіння достатнім резервом, щоб убезпечити себе від різних негативних подій у майбутньому. Мотиви третього рівня полягають у тому, щоб заощадити кошти для купівлі дуже дорогих товарів довгострокового користування. Останніми вчений виділив мотиви акумулювання багатства [22].

Домогосподарства умовно можна поділити на орієнтовані на сьогодні, орієнтовані на майбутнє та нейтрально орієнтовані щодо свого міжчасового вибору у розподілі доходу між споживанням та заощадженням. Особливістю домогосподарств, орієнтованих на сьогодні, є те, що, не враховуючи будь-яких особливих мотивів, такі домогосподарства надають перевагу більшому споживанню у теперішньому періоді. Відповідно, такі домогосподарства будуть навіть позичати кошти у теперішньому періоді для збільшення свого споживання. Домогосподарства, орієнтовані на майбутнє, будуть заощаджувати за таких же умов. Нейтрально орієнтовані домогосподарства не будуть брати позик або заощаджувати. Звісно, на практиці у чистому вигляді такі домогосподарства зустріти неможливо, є лише частково наближені до запропонованої класифікації. За допомогою такого умовного поділу можна виділити психологічний мотив для заощадження – мотив міжчасових переваг у виборі розподілу доходу між споживанням та заощадженням.

Дохід членів домогосподарств у довгостроковому періоді часу не однакоий і не завжди може забезпечити бажаний рівень споживання, що є основою економічного мотиву заощадження, який полягає у вирівнюванні споживання протягом усього періоду життя. Цей мотив дуже впливає на заощадження, оскільки на початку трудової діяльності дохід учасника домогосподарства досить низький, з часом зростає і різко знижується при виході на пенсію, за допомогою заощаджень і запозичень ці коливання можна згладити.

Ще одним вагомим мотивом для здійснення заощаджень є бажання залишити спадщину для нащадків, забезпечити їх ресурсами на деякий час.

Останнім мотивом для заощадження є захист проти невизначеності майбутнього. Домогосподарства з метою захистити себе від потенційних негативних подій, які можуть виникнути у майбутньому – безробіття, втрата працездатності, серйозні проблеми із здоров'ям, створюють грошовий резерв для убезпечення від цих подій.

Деякі вчені вказують, що завдяки механізмам заощаджень та позик домогосподарства можуть переносити ресурси між різними часовими періодами, щоб збільшувати споживання, коли ціни нижчі і зменшувати споживання, коли ціни на ринку зростають. На нашу думку, цей мотив у сучасних умовах не є практичним і не впливає на рішення домогосподарств, особливо українських, оскільки останнім часом світовій економіці майже не притаманне явище дефляції, зазвичай ціни невинно зростають більшими чи меншими темпами.

На підставі аналізу вище описаних мотивів заощадження домогосподарств можна зробити висновок, що з таким видом діяльності домогосподарств як заощадження тісно пов'язана діяльність домогосподарств по залученню кредитних коштів, яка надає можливість домогосподарствам розширювати своє теперішнє споживання за рахунок майбутніх доходів.

Український економіст В. Крупа виділив економічне, соціальне і політичне значення заощаджень для країни. Економічне значення заощаджень домогосподарств полягає у їхньому безпосередньому впливі на стан фінансового ринку та його забезпечення необхідними грошовими ресурсами. Соціальне значення заощаджень пов'язане з тим, що вони є джерелом додаткового доходу домогосподарств (наприклад у вигляді відсотків по депозиту), забезпечують збереження реальної купівельної спроможності доходів в умовах помірної інфляції, сприяють підвищенню життєвого рівня населення і його соціальної захищеності на випадок настання різного роду соціальних ризиків, підвищують якість задоволення потреб населення. Політичне значення заощаджень домогосподарств полягає у сприянні формуванню середнього класу суспільства та зміцненню його незалежності [7].

Загалом українські економісти вважають, що заощадження домогосподарств можуть стати альтернативою залучення іноземного капіталу, банківських кредитів, бюджетних коштів для фінансування реального сектору економіки України і мають значний потенціал в інвестуванні. М. Савлук наголошує, що першим цільовим призначенням заощаджень населення на макроекономічному рівні є забезпечення ресурсами фінансового ринку [3]. Основними проблемами, які стоять на шляху використання цих ресурсів, є недовіра населення до фінансових інституцій, державних гарантійних фондів та слабкий розвиток фінансового ринку в Україні. Додатковим негативним чинником стала ще й світова фінансова криза 2008 року з її особливостями перебігу в Україні, а також політична нестабільність у країні протягом тривалого часу.

Іншою макроекономічною ціллю заощаджень домогосподарств М. Савлук вважає стимулювання продуктивності суспільної праці через психологічну впевненість «у завтрашньому дні», можливість задоволення домогосподарством ще неактуальних чи неусвідомлених сьогодні потреб [3].

В. Крупа запропонував наступні стратегічні напрями поліпшення процесу трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції:

- фінансовий – здійснення політики, спрямованої на зростання доходів, зменшення податкового навантаження на домогосподарства та урядових запозичень у приватного сектора;
- інституційний – подальший розвиток та зміцнення банківської системи, прискорення становлення небанківських фінансово-кредитних інституцій;
- інструментальний – розширення переліку фінансових послуг і продуктів, що надаються приватному сектору, створення нових фінансових інструментів;
- гарантійний – удосконалення чинного законодавства щодо гарантування

вкладів фізичних осіб з урахуванням зарубіжного досвіду;

- інформаційний – фінансове консультування громадян, інформування про нові фінансові послуги та надання громадянам та потенційним інвесторам неупередженої інформації про основні тенденції функціонування фінансового ринку країни [7].

Як бачимо, заощадження відіграють важливу роль не лише для домогосподарств на мікроекономічному рівні, вони також мають вагомий вплив на формування макроекономічної ситуації у країні і можуть бути одним із базових чинників економічного зростання.

Наступним важливим видом економічної діяльності домогосподарств є розвиток людського капіталу. До людського капіталу можна віднести особливі та загальні знання людей, рівень їхнього ментального та фізичного здоров'я, рівень освіти. Інвестиції у людський капітал можна вважати особливим підвидом заощаджень домогосподарств.

Інвестування у членів домогосподарств, тобто у людський капітал, може приймати різні форми. Головний спосіб покращення людського капіталу полягає у використанні формальної освіти. За допомогою додаткової освіти можна отримати нові та покращити наявні знання щодо певної проблемної області. Людський капітал можна також покращувати і збільшувати за допомогою підтримки та розвитку власного здоров'я. Додаткові витрати на профілактичне відвідування лікаря, різні спортивні заняття та краще харчування може збільшити тривалість нашого життя, зменшити кількість днів відсутніх на роботі через хворобу та збільшити продуктивність нашої праці.

Народження дітей та догляд за ними є ще одним із способів розширення людського капіталу. За рахунок дітей батьки можуть забезпечити свою старість, цей мотив особливо актуальний у країнах, що розвиваються. Натомість у розвинутих країнах цей мотив може бути зовсім відсутнім, оскільки там діють хороші програми соціального захисту.

Г. Беккер у своїх дослідженнях розглядав дітей як довгострокову інвестицію, яка потребує великих грошових вкладень, але з часом повертає їх у повній мірі і може забезпечити батьків спокійною старістю [14]. Окрім грошових витрат, догляд за дітьми потребує і значних витрат часу, особливо на початкових етапах розвитку дитини.

Ю. Станкевич виділила економічні мотиви бажання домогосподарств мати дітей:

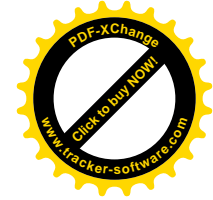
- Потреба зробити внесок у суспільне відтворення сім'ї, показати здатність до виховання дітей. У таких відносинах діти виступають як споживче благо.

- «Самострахування на старість». Незважаючи на те, що у розвинутих країнах люди більше покладаються на наявне пенсійне забезпечення, збереження ринком альтернативного пенсійного страхування все ще має місце.

- Діти можуть бути важливим джерелом праці, особливо в домогосподарствах, які проживають у сільській місцевості або займаються фермерством. Спочатку батьки інвестують у розвиток дітей, а потім, коли останні отримують кваліфікацію й стають носіями робочої сили, батьки отримують дивіденди від своїх вкладень.

- Зіставлення витрат на виховання дітей з можливими прибутками в майбутньому [12].

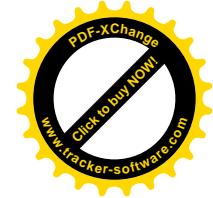
Якість людського капіталу відіграє важливу роль у здійсненні іншого виду економічної діяльності домогосподарств – участі у ринку праці. Вища якість людського капіталу домогосподарств забезпечує кращу продуктивність праці і

відповідно більший рівень заробітної плати. Розвиток людського капіталу домогосподарств в першу чергу приносить користь самим домогосподарствам на мікроекономічному рівні, а також економіці країни на макrorівні, оскільки стимулює її інтенсивне зростання.

Отже, у підсумку можемо виділити такі основні види економічної діяльності домогосподарств: споживання, заощадження, залучення кредитних коштів, розвиток людського капіталу, участь на ринку праці. Крім цього, перспективним напрямком досліджень є вивчення таких соціально-економічних видів діяльності домогосподарств, як прийняття рішень щодо одруження, розлучення та народження дітей. У наступних дослідженнях доцільно використати методи економіко-математичної моделювання для вивчення взаємозалежного впливу показників економічної діяльності домогосподарств та основних макроекономічних показників країни, а також проблем діяльності домогосподарств на мікроекономічному рівні: розподіл часу, прийняття оптимальних рішень щодо розподілу бюджету між споживанням та заощадженням.

1. Інструкція Державного комітету статистики України «Щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-послуги «Звіт про обсяги реалізованих послуг» (місячна)» від 20.07.2007 № 228 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0895-07>.
2. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Класифікації індивідуального споживання за цілями (КІСЦ)» від 29.12.2007 № 480 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_bu/pg_gwcxxo/index.htm.
3. Доходи та заощадження в перехідній економіці України: [монографія] / [В. Бандера, В. Буняк, М. Савлук та ін.]; за ред. С. Панчишина, М. Савлука; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 407 с.
4. Кізіма Т. Домогосподарство як елемент економічної системи: сутність, еволюція та функції в умовах ринку / Т. Кізіма // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 3. – С. 22–36.
5. Ключник Л. В. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестиційних ресурсів економіки України / Л. В. Ключник // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2012. – № 9 (33). – Ч. 4. – С. 159–166.
6. Коцюрубенко Г. М. Витрати домогосподарства та їх класифікація / Г. М. Коцюрубенко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 26, т.1. – С. 186–191.
7. Крупа В. Р. Формування заощаджень домогосподарств та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни / В. Р. Крупа // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – № 1(1). – С. 178–182.
8. Кузик О. Аналіз поведінки домогосподарств у сучасних економічних теоріях / О. Кузик // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2009. – № 41. – С. 308–315.
9. Леонов В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз / В. Леонов // Український соціум. – 2007. – № 3. – С. 63–76.
10. Литвак М. Л. Домогосподарство в умовах перехідної економіки інверсійного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Марина Леонідівна Литвак ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 2005. – 16 с.

11. Марець О. Р. Домогосподарство в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Оксана Романівна Марець ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2004. – 24 с.
12. Станкевич Ю. Ю. Особливості формування людського капіталу в межах домашнього господарства / Ю. Ю. Станкевич // Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи: I Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція, 3 – 5 квітня 2012 р. – Херсон, 2012. – С. 136–139.
13. Тумакова О. О. Соціально-економічна природа домогосподарств та їхня роль у господарській системі перехідного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Ольга Олександрівна Тумакова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2006. – 19 с.
14. Becker Gary Spencer. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / G. S. Becker. – Chicago: University of Chicago Press, 2009. – 412 p.
15. Branch E. R. Short Run Income Elasticity of Demand for Residential Electricity Using Consumer Expenditure Survey Data / E. R. Branch // Energy Journal. – 1993. – № 14(4). – P. 111–222.
16. Bryant W. Keith. The economic organization of the household / W. K. Bryant, C. D. Zick. – New York : Cambridge University Press, 2006. – 336 p.
17. Cochrane Willard Wesley. The economics of consumption: economics of decision making in the household / W. W. Cochrane, C. S. Bell. – New York: McGraw-Hill, 1956. – 481 p.
18. Duesenberry James. Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior / J. S. Duesenberry. – Cambridge : Harvard University Press, 1967. – 128 p.
19. Hoyt E. E. A new approach to standarts of living / E. E. Hoyt // Journal of Home Economics. –1959. – № 51. – P. 83–86.
20. Keynes John Maynard. The General Theory of Employment, Interest and Money / J. M. Keyns. – London : Macmillan, 1936. – 403 p.
21. Kyrk H. Economic problems of the family / H. Kyrk. – New York: Harper & Brothers, 1933. – 500 p.
22. Lindqvist A. A note on determinants of household saving behavior / A. Lindqvist // Journal of Economic Psychology. – 1981. – № 1(1). – P.39–57.
23. Roberts S. D. Socioeconomic, Cultural and Technological Determinants of Contemporary American Consumption Patterns / S. D. Roberts, R. P. Dant // Marketing: A Return to the Broader Dimensions : 1988 AMA Winter educators' conference, February 1988. – Chicago, 1988. – P. 321–322.
24. The Economics of Household Consumption / F. Magrabi, Y. Chung, S. Cha, S. Yang. – New York : Greenwood Publishing Group, [1991]. – 278 p.
25. Wärneryd Karl Erik. The psychology of saving. A study of economic psychology / K. E. Wärneryd. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1999. – 389 p.

STRUCTURE OF HOUSEHOLDS' ECONOMIC ACTIVITIES

M. Zhuk, V. Zdrok

Ivan Franko National University of Lviv, Svoboda Av., 18, UA-79000 Lviv, Ukraine

The article analyzes current approaches to the interpretation of the concept of household; also different types of households' activities are investigated. Consumption, saving, use of credit resources, human capital and participation in the labor market are allocated in the structure of households economic activities. Every type of households' economic activity is analyzed in details.

Keywords: household, households' economic activity, consumption, savings, human capital.

СТРУКТУРА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОМОХОЗЯЙСТВ

М. Жук, В. Здрок

ЛНУ им. И. Франко, 79000, г. Львов, пр. Свободы, 18

В статье проанализированы современные подходы к трактовке понятия домохозяйства, рассмотрены различные виды деятельности домохозяйств. В структуре экономической деятельности домохозяйств выделено потребление, сбережение, привлечение кредитных средств, развитие человеческого капитала, участие на рынке труда. Детально исследован каждый вид экономической деятельности домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, экономическая деятельность домохозяйств, потребление, сбережения, человеческий капитал.